

Dylematy współczesnego prawa karnego

Jacek Giezek
Alicja Limburska
redakcja

Skróty

ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
Kodeks karny, k.k.	Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, Dz.U. 2024, poz. 17 ze zm.
Kodeks karny skarbowy, k.k.s.	Ustawa z 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy, Dz.U. 2025, poz. 633, tekst jedn. ze zm.
Kodeks karny z 1932 r., k.k. z 1932 r.	Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1932, nr 60, poz. 571 ze zm.
Kodeks karny z 1969 r., z k.k. z 1969 r.	Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny, Dz.U. 1969, nr 13, poz. 94 ze zm.
Kodeks postępowania karnego, k.p.k.	Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. 2025, poz. 46, tekst jedn. ze zm.
Kodeks wykroczeń, k.w.	Ustawa z 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, Dz.U. 2023, poz. 2119, tekst jedn. ze zm.
Konstytucja, Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483 ze zm.
NIK	Najwyższa Izba Kontroli
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SA	sąd apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
SO	sąd okręgowy
TK	Trybunał Konstytucyjny
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Mankamenty aktualnego modelu form współdziałania przestępnego – zagadnienia wybrane

<https://doi.org/10.60677/kipk9788397470095.02>

Łukasz Pohl

prof. dr hab., Uniwersytet Szczeciński

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0530-1569>

Rozpocznę od tego, że tytuł mojego opracowania ani nie jest mojego autorstwa, ani nawet nie jest moim pomysłem. Jego pomysłodawcą i zarazem autorem jest Pan Profesor Jacek Giezek, który – jako organizator konferencji – poprosił mnie o to, abym spróbował w sposób naukowo krytyczny, a więc i poznawczo konstruktywny, spojrzeć na przyjęty model form współdziałania przestępnego w obecnie obowiązującym w Polsce Kodeksie karnym⁴⁰.

40 Już w tym miejscu podkreślmy, że zagadnieniom mogącym uchodzić za kryterium budulcowe określonego modelu form współdziałania przestępnego poświęcano w polskiej literaturze przedmiotu wiele uwagi. W szczególności czyniono to we współczesnych opracowaniach monograficznych wprost poświęconych problematyce rzeczonych form – zob.: P. Kardas, *Teoretyczne...*, 2001 oraz A. Liszewska, *Współdziałanie...*, 2004. Niektóre z tych zagadnień ujmowano także z perspektywy teoretyczno-prawnej – zob. w szczególności Ł. Pohl, *Struktura...*, s. 139–161, a także: Ł. Pohl, *Zakres...*, s. 7–18; Ł. Pohl, *Intraneus...*, s. 49–58; Ł. Pohl, *Ponownie...*, s. 116–143; Ł. Pohl, *O zasadności...*, s. 227–233; Ł. Pohl, *Kwalifikacja...*, s. 766–777.

Przechodząc od razu do *meritum*, zacznijmy od prezentacji tego, co w zakresie rozważanej przez nas problematyki może uchodzić za pewne.

W sferze zagadnień ogólnych, a więc niezwiązanych z problematyką szczegółową, koncentrującą się na wykładni znamion poszczególnych form współdziałania przestępnego, za stuprocentowo pewną uchodzi niewątpliwie konstatacja, że interesujący nas Kodeks karny wyróżnia 6 następujących form współdziałania przestępnego: sprawstwo pojedyncze, współsprawstwo, sprawstwo kierownicze, sprawstwo polecające, podżeganie oraz pomocnictwo⁴¹.

Pewna jest również puenta, że czterem pierwszym formom, a więc sprawstwu pojedynczemu, współsprawstwu, sprawstwu kierowniczemu oraz sprawstwu polecającemu, przysługuje status sprawczej formy przestępnego współdziałania, zaś dwóm ostatnim, tj. podżeganiu i pomocnictwu – status niesprawczej formy przestępnego współdziałania⁴². Tym, co pozwala na taką ich kwalifikację, jest warstwa deskryptywna określonych przepisów Kodeksu karnego – mianowicie tych przepisów, którym powierzono rolę zdefiniowania rzeczonych form, a więc przepisów, o których – przy przyjęciu stosownych założeń – wolno wstępnie orzec⁴³, że są one w procesie odkodowywania norm sankcjonowanych zakazujących ich realizacji przepisami dla ich pozyskania kluczowymi, a więc przepisami w toku wykładni początkowo zrębowymi⁴⁴, a w dalszym jej stadium centralnymi⁴⁵ – jak ująłby to przytomny zwolennik

41 Zob. choćby P. Kardas, *Teoretyczne...*, s. 421–644, a także Ł. Pohl, *Prawo...*, 2019, s. 186–209.

42 Zob. choćby P. Kardas, *Teoretyczne...*, s. 421–422, gdzie autor wprost stwierdza, że: „Z punktu widzenia przyjmowanej przez polski Kodeks karny trychotomii podmiotów współuczestniczących w popełnieniu przestępstwa, wymienione wyraźnie w art. 18 § 1 k.k. odmiany sprawstwa są jednorodne i jako takie stanowią przeciwieństwo wymienionych wyraźnie w art. 18 § 2 i 3 niesprawczych postaci współdziałania, tj. podżegania i pomocnictwa”. Zob. również Ł. Pohl, *Prawo...*, 2019, s. 186, a także A. Liszewska, *Współdziałanie...*, 2004, s. 120–124.

43 Głębsza analiza pokazuje bowiem, że rzeczona kwalifikacja istotnie jest wstępna – wszak unaocznia ona, że art. 18 § 1 k.k. nie jest ostatecznie przepisem kluczowym dla odtworzenia norm sankcjonowanych zakazujących tych form, które polegają na wykonaniu czynu zabronionego. Szerzej nt. kwestii owej kwalifikacji Ł. Pohl, *Ponownie...*, s. 116–143.

44 Na temat pojmowania przepisu zrębowego zob. M. Zieliński, *Wykładnia...*, 2010, s. 111.

45 Na temat pojmowania przepisu centralnego zob. M. Zieliński, *Wykładnia...*, 2010, s. 120.

derywacyjnej koncepcji wykładni prawa⁴⁶. O wskazanym zaszerzowaniu form współdziałania przestępnego do dwóch przeto odrębnych zbiorów rozstrzyga bowiem – i to właśnie niespornie – początkowa fraza tych przepisów. Wszak art. 18 § 1 k.k., w którym znajdujemy wyjściową i konstytutywną zarazem charakterystykę sprawczych form współdziałania przestępnego, rozpoczyna się od słów „odpowiada za sprawstwo”⁴⁷, zaś art. 18 § 2 i 3 k.k., a więc przepisy, mocą których ustawodawca prezentuje nam wyjściową i także konstytutywną charakterystykę podżegania i pomocnictwa, inicjowane są tekstualnie od zwrotów „odpowiada za podżeganie” i „odpowiada za pomocnictwo”, a więc od zwrotów, którym za sprawą braku w nich swoistej literalnej koneksji z terminem „sprawstwo” przypisuje się funkcję pozwalającą na kwalifikację rzeczonych zachowań, tj. podżegania i pomocnictwa, jako właśnie niesprawczych form współdziałania przestępnego⁴⁸.

Za pewnik uznać też można konkluzję, że każda forma współdziałania przestępnego jest czynem zabronionym, którą to konkluzję dałoby się wydobyć już w drodze odpowiedniej wykładni tytułu rozdziału drugiego Kodeksu karnego, a więc tytułu mającego – jak wiadomo – postać wyrażenia „Formy popełnienia przestępstwa”. Jednocześnie chciałbym od razu wyraźnie podkreślić, że z tego, iż każda forma współdziałania przestępnego jest czynem zabronionym, nie powinno się wyprowadzać w sumie żadnych innych wniosków, jak choćby wniosku, że formy, o których tu rozmawiamy, są formami czynu zabronionego określonego w stosownym przepisie części szczególnej Kodeksu karnego⁴⁹, a więc wniosku, który byłby afirmacją koncepcji zjawiskowych postaci

46 Wykładu o derywacyjnej koncepcji wykładni prawa dostarczają liczne prace jej autora – zob. przede wszystkim M. Zieliński, *Wykładnia...*, 2010.

47 Zgodnie z art. 18 § 1 k.k.: „Odpowiada za sprawstwo nie tylko ten, kto wykonuje czyn zabroniony sam albo wspólnie i w porozumieniu z inną osobą, ale także ten, kto kieruje wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę lub wykorzystując uzależnienie innej osoby od siebie, poleca jej wykonanie takiego czynu”.

48 Zgodnie z art. 18 § 2 k.k.: „Odpowiada za podżeganie, kto chcąc, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, nakłania ją do tego”, zaś zgodnie z art. 18 § 3 k.k.: „Odpowiada za pomocnictwo, kto w zamiarze, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, swoim zachowaniem ułatwia jego popełnienie, w szczególności dostarczając narzędzie, środek przewozu, udzielając rady lub informacji; odpowiada za pomocnictwo także ten, kto wbrew prawnemu, szczególnemu obowiązkowi niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego swoim zaniechaniem ułatwia innej osobie jego popełnienie”.

49 Szerzej na temat tej kwestii zob. choćby Ł. Pohl, *Prawo...*, 2019, s. 184–186, a także Ł. Pohl, *Ponownie...*, s. 126–128.

czynu zabronionego stypizowanego we wskazanym przepisie. Słowem, tym, co uznaję tu za pewnik, jest jedynie stwierdzenie, że każda forma przestępnego współdziałania jest czynem zabronionym – stwierdzenie, które w takim li tylko jego rozumieniu nie ma przeto żadnego związku z rzeczoną koncepcją. Omawiany pewnik nie ma też – co warto podkreślić – przełożenia na to, jak będziemy ujmować strukturę rozważanych form, bo i ona jest w istocie przedmiotem dalece innego zagadnienia – zagadnienia obracającego się wokół odpowiedzi na pytanie o to, czy strukturę tę formować wyłącznie w oparciu na zachowaniu autora danej formy, czy też (a więc także) w oparciu na elementach leżących już poza tym zachowaniem, a przyjmujących postać czy to koniecznej interakcji między autorem danej formy a innym podmiotem (tzw. podmiotem oddziaływania), czy to – idąc dalej – skutku pod postacią odpowiedniej zmiany perlokucyjnej (intelektualno-wolicjonalnej) u tego podmiotu, czy to – kończąc przeto skrajną akcesoryjnością – skutku w postaci określonego zachowania tego podmiotu, np. zachowania będącego pełną realizacją znamion czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego, a więc zachowania, o którym w karnistyce mówimy, iż jest ono po prostu wykonaniem czynu zabronionego lub wykonawczą formą jego popełnienia.

Do zespołu twierdzeń pewnych o formach współdziałania przestępnego można też zaliczyć opinię, iż są one według Kodeksu karnego formami równorzędnymi na polu kary grożącej za ich popełnienie. Rzeczony kodeks przyjął tu bowiem rozwiązanie – niekiedy kontestowane – że za każdą z rzeczonych form grozi jego autorowi taka sama sankcja kryminalna, co niewątpliwie jest pewnym śladem myślenia o nich jako o zjawiskowych formach czynu zabronionego określonego w stosownym przepisie części szczególnej Kodeksu karnego.

Na tych czterech stwierdzeniach świat istotnych i zarazem pewnych twierdzeń z zakresu kodeksowo określonej ogólnej problematyki form współdziałania przestępnego się jednak kończy. Tymczasem mamy tu mówić o aktualnym modelu form współdziałania przestępnego. Co więcej, mamy podjąć próbę zdiagnozowania jego słabości. Nie mam najmniejszych wątpliwości co do tego, że wskazane wyżej – nazwijmy to – „pewne” stwierdzenia o kodeksowym świecie form współdziałania przestępnego są zdecydowanie za skąpe merytorycznie, aby można było tylko na ich podstawie wnosić, że Kodeks karny posługuje się

w odniesieniu do tych form jakąś ogólniejszą matrycą, o której można byłoby mówić, że jest ona właśnie określonym ich modelem. W tym stanie rzeczy wymiana myśli o ewentualnych mankamentach przyjętego przez ten kodeks modelu form współdziałania przestępnego przenosi się zatem na teren stwierdzeń już niepewnych, bo uwikłanych za sprawą przyjmowania takich czy innych założeń dotyczących Kodeksu karnego – założeń tego kodeksu odnoszących się właśnie do interesujących nas form współdziałania przestępnego.

Niewątpliwie pierwszoplanową kwestią pojawiającą się w dyskusji o kształcie przyjętego w Kodeksie karnym modelu form współdziałania przestępnego jest kwestia, którą dałoby się wyrazić w pytaniu o to, czy wskazane formy są – mówiąc wprost – w pełni samodzielными i tym samym odrębnymi czynami zabronionymi (odrębnymi od czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego, a więc od czynu – chciałoby się powiedzieć, co zresztą zrozumiałe, wyjściowego w karnistycznym myśleniu o formach współdziałania przestępnego), czy też są one czynami zabronionymi niesamodzielnymi, a tym samym zależnymi od wskazanego wyjściowego czynu zabronionego, a więc czynami, których niesamodzielnosc wyrażałaby się w koniecznym warunkowaniu ich dokonania elementem dla nich poniekąd zewnętrznym, bo przybierającym postać właśnie wykonania czynu wyjściowego, a więc czynu już innego podmiotu i stąd realizowanego już po zakończeniu zachowania będącego – dopowiedzmy od razu dla klarowności wyводу – niewykonawczą formą popełnienia czynu zabronionego (a zatem będącego albo sprawczą formą niewykonawczego współdziałania pod postacią sprawstwa kierowniczego lub sprawstwa polecającego, albo niesprawczą formą niewykonawczego współdziałania pod postacią podżegania lub pomocnictwa). Przegląd literatury przedmiotu poświęconej odpoznawaniu dyskutowanej właściwości kodeksowego ujęcia form przestępnego współdziałania uświadamia, że wskazana kwestia jest kwestią realnie i fundamentalnie newralgiczną w zapatrywaniach polskiej karnistyki. Dzieje się tak za sprawą jaskrawego sporu o pewne określone założenia o Kodeksie karnym. Próbuując tę problematykę przedstawić w ujęciu poniekąd ewolucyjnym, należałoby zatem odnotować, że pojawiające się tu różnice zdań wyrastają ze sporu o to, czy Kodeks karny – za sprawą jego postanowień: o deskryptywnym kształcie i normatywnej/dyrektywnej zawartości – założenia

te przyjmuje, czy jednak odmiennie – je odrzuca. O jakie założenia tu chodzi? Chodzi tu w istocie o dwa założenia, przy czym drugie z nich jest teoretyczną latoroślą pierwszego.

Pierwsze założenie – założenie chronologicznie starsze – to założenie, które teoria i dogmatyka prawa karnego określają mianem koncepcji zjawiskowych postaci czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego⁵⁰, a więc czynu – jak to roboczo określiłem – wyjściowego. Rzeczone założenie – jak wiadomo – ma długą historię, wiązaną przede wszystkim u jego podstaw z oryginalną myślą J. Makarewicza i w konsekwencji z Kodeksem karnym z 1932 r., kodeksem wszak w dużej mierze jego autorstwa. Według tego założenia – krótko przypomnę – sposobem (wariantem) realizacji znamion wyjściowego czynu zabronionego, a więc czynu zabronionego opisanego w stosownym przepisie części szczególnej Kodeksu karnego, jest nie tylko zachowanie wprost/*explicite* określone w tym przepisie, ale i jest nim niejako nadto zachowanie, które jest wyciągniętą przed nawias (bo stypizowaną w części ogólnej Kodeksu karnego) formą jego popełnienia. Orientując to założenie na grunt interesujących nas form współdziałania przestępnego, a zatem na obszar obecnie obowiązującego Kodeksu karnego, powiedzielibyśmy zatem, że w myśl tego założenia sposobem realizacji znamion czynu zabronionego opisanego w stosownym przepisie części szczególnej Kodeksu karnego byłoby nie tylko zachowanie wprost opisane w tym przepisie, ale byłoby nim także – i ujmując już rzecz krótko – sprawstwo kierownicze, sprawstwo polecające, podżeganie oraz pomocnictwo, a więc zachowania, o których – i co bezsporne – nie można twierdzić, by określono je w warstwie deskryptywnej tego przepisu. Co niedyskusyjne, określono je w przepisie części ogólnej Kodeksu karnego, mianowicie – jak wiemy – w art. 18 § 1, 2 i 3 k.k. – z zastrzeżeniem, że gdy mówimy tu o art. 18 § 1 k.k., to mamy na myśli umownie wyróżniane zdania trzecie i czwarte tego przepisu, bo to właśnie w tych zdaniach ustawodawca określił w Kodeksie karnym zachowanie będące sprawstwem kierowniczym oraz zachowanie będące sprawstwem polecającym. Z uwagi na okoliczność, iż w rzeczonej koncepcji nie sposób uciec od tego, że niewykonawcze formy współdziałania przestępnego są formą zjawiskową czynu zabronionego określonego w przepisie części

50 Najobszerniejszą i najwnikliwszą zarazem analizę tej koncepcji przedstawił P. Kardas – zob. P. Kardas, *Teoretyczne...*, s. 406–421.

szczególnej Kodeksu karnego, przyjmuje się w tej koncepcji także warunek zrealizowania i tego czynu, co w istocie w pełni pozwala o wskazanych formach powiedzieć, że są one przeto akcesoryjne (zależne) w tym sensie, że ich dokonanie jest warunkowane realizacją drugiego czynu zabronionego, mianowicie tego już wprost określonego w stosownym przepisie części szczególnej Kodeksu karnego, a więc tego, który jest czynem wyjściowym, określanym w dogmatyce prawa karnego za pomocą pojęcia przestępstwa rodzajowego. Oczywiście wielu komentatorów Kodeksu karnego – na skutek braku ich akceptacji dla ujmowania rzeczonych niewykonawczych form współdziałania przestępnego jako typów o tak określonym skutku – odchodziło od tak rozumianej akcesoryjności tych form, co owocowało ujęciem przeto koncepcyjnie hybrydowym, znamionującym się m.in. stanem swoistego zagubienia przy udzielaniu odpowiedzi na pytanie o formę stadialną danej formy w razie braku wskazanego wyżej skutku. Jak się wydaje, zwolennicy koncepcji zjawiskowych postaci czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego nie przedstawiają jakiegos szerszego uzasadnienia na rzecz posługiwania się tą koncepcją na gruncie obowiązującego Kodeksu karnego. Jak już wspomniałem – w każdym razie w mojej opinii – za takie uzasadnienie nie może uchodzić opinia odwołująca się do zawartości merytorycznej tytułu rozdziału drugiego tego kodeksu. Tytuł ten jedynie wskazuje na to, że niewykonawcze formy współdziałania przestępnego są formami popełnienia przestępstwa. Słowem, nie wskazuje on nadto, dostarczając tym samym dodatkowej informacji, że formy te są formami zjawiskowymi czynu zabronionego opisanego w części szczególnej Kodeksu karnego.

Z kolei drugie z anonsowanych założeń to nic innego jak koncepcja zjawiskowych postaci sprawstwa wyjściowego czynu zabronionego⁵¹,

51 Na temat tej koncepcji zob. w szczególności A. Zoll, *Sprawstwo...*, s. 178, gdzie znajdujemy takie oto ujęcie przedmiotowej koncepcji: „Postaciami zjawiskowymi są w ujęciu obowiązującego Kodeksu karnego wymienione w art. 18 § 1 formy sprawcze. Każda z nich jest postacią zrealizowania znamion czynu zabronionego określonego w części szczególnej przepisów karnych. Nie ma sporu, że wśród form sprawczych określonych w art. 18 § 1 k.k. są formy wykonawcze, charakteryzujące się przynajmniej częściową realizacją znamion czynu zabronionego (jednosprawstwo i współsprawstwo), oraz formy, których podmiot wykonuje jedynie znamiona danej postaci zjawiskowej (sprawstwa kierowniczego lub polecającego), nie wykonując bezpośrednio znamion określających typ w części szczególnej ustawy karnej (formy niewykonawcze). Spojrzenie na formy sprawstwa z punktu widzenia koncepcji postaci zjawiskowych

a więc czynu zabronionego określonego w stosownym przepisie części szczególnej Kodeksu karnego. Tym, co różni tę koncepcję od wcześniej krótko scharakteryzowanej, jest to, że ogranicza ona swój zasięg tylko do sprawczych niewykonawczych form przestępnego współdziałania, uznając je za dodatkowe sposoby zrealizowania znamion czynu zabronionego określonego w tym przepisie. Referowana koncepcja – jak powszechnie w środowisku karnistycznym wiadomo – jest nader żywotna w dyskusji o zawartości normatywnej przepisów określających w Kodeksie karnym niewykonawcze formy sprawczego współdziałania. Co więcej i zarazem bez ryzyka popełnienia większego błędu można powiedzieć, że jest ona na polu wykładni tych przepisów niewątpliwie koncepcją zdecydowanie dominującą. Zwolennicy tej koncepcji stawiają bowiem sprawę jasno, wskazując, że z powodu jej przyjęcia przez Kodeks karny – przyjęcia jej w tym kodeksie oczywiście w ich opinii – owe niewykonawcze formy sprawczego współdziałania są w tym sensie zależne od zrealizowania czynu zabronionego wprost opisanego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego, że dla swego dokonania wymagają właśnie realizacji tego czynu⁵². Tym, co ma rozstrzygać o przyjęciu omawianej koncepcji

oznacza, że znamiona każdego typu czynu zabronionego należy odczytywać w związku z treścią art. 18 § 1 k.k. Przepis określający typ zabójstwa z art. 148 § 1 k.k. w kontekście art. 18 § 1 k.k. ma treść następującą: «kto zabija człowieka sam lub wspólnie i w porozumieniu z inną osobą lub kierując wykonaniem zabicia człowieka przez inną osobę lub przez wykorzystanie uzależnienia innej osoby od siebie polecając jej zabicie człowieka». W każdej tej formie sprawstwa przypisuje się podmiotowi danej postaci zjawiskowej zabicie człowieka, a nie kierowanie zabiciem lub polecenie zabicia. Tę myśl wyraża art. 18 § 1 k.k. przez zwrot «odpowiada za sprawstwo». Każda z form określa sprawstwo znamion opisanych w części szczególnej, tyle tylko że w różnych postaciach zjawiskowych».

- 52 Podkreśla to w szczególności powoływany A. Zoll, którego wypowiedź – z uwagi na jej wagę – przytoczmy *in extenso*. Autor pisze tak: „Podejmę próbę odpowiedzi na pytanie, w którym momencie, zgodnie z ustawą, czyn zabroniony popełniony w postaci sprawstwa kierowniczego lub sprawstwa polecającego jest dokonany, a do jakiej chwili możemy mówić jedynie o usiłowaniu lub nawet czynnościach przygotowawczych. Podobnie jak miało to miejsce przy ocenie podżegania i pomocnictwa jako postaci zjawiskowych, trzeba ustalić charakter skutkowy lub bezskutkowy sprawstwa kierowniczego i sprawcy polecającego, a także, jak wygląda problem odpowiedzialności sprawcy kierowniczego i sprawcy polecającego za przestępstwa indywidualne. Wydaje się także niezbędne dokonanie interpretacji zwrotu «wykonanie czynu zabronionego przez inną osobę» jako znamienia charakteryzującego obie omawiane formy sprawcze. Dla odpowiedzi na pierwsze pytanie rozstrzygające znaczenie ma art. 22 § 1 k.k. Ustawodawca słusznie odpowiedzialność «jak za usiłowanie» ogranicza do podżegania i pomocnictwa, jako odrębnych typów czynów zabronionych dokonanych w chwili wypełnienia przez podmioty tych czynów zabronionych wszystkich znamion

przez Kodeks karny, ma być – w opinii zwolenników tej koncepcji – szata słowna art. 18 § 1 k.k., a więc przepis, zgodnie z którym – przypomnijmy: „Odpowiada za sprawstwo nie tylko ten, kto wykonuje czyn zabroniony sam albo wspólnie i w porozumieniu z inną osobą, ale także ten, kto kieruje wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę lub wykorzystując uzależnienie innej osoby od siebie, poleca jej wykonanie takiego czynu”. Już w tym miejscu jednak wskaźmy, że brzmienie tego przepisu zdaje się już w lekturze jego warstwy deskryptywnej, a więc niejako przy pierwszym intelektualnym kontakcie z nią, skłaniać do opinii odmiennej. Trudno wszak z niej wyprowadzić konkluzję, że ujęte w niej formy sprawstwa kierowniczego i sprawstwa polecającego to sposoby zrealizowania znamion czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego. Szata słowna tego przepisu skłania bowiem do wniosku zgoła odmiennego, mianowicie że za jej sprawą poza sprawstwem czynu zabronionego opisanym w jego części szczególnej kodeks wprowadza dodatkowe formy sprawstwa czynu zabronionego opisane już li tylko – co zrozumiałe wobec milczenia w tej kwestii części szczególnej Kodeksu karnego (wszak część ta nie

charakteryzujących te formy współdziałania w dokonaniu czynu zabronionego. Powołany przepis nie odnosi się do form sprawczych. Formy sprawcze niewykonawcze, tak samo jak formy wykonawcze, dokonane są w chwili zrealizowania przez sprawcę wykonawczego (ewentualnie współsprawców) wszystkich znamion czynu zabronionego określonych w części szczególnej ustawy karnej. Jeżeli czyn zabroniony usiłowano dokonać, to podmioty form sprawczych niewykonawczych określone w art. 18 § 1 k.k. odpowiadać będą za usiłowanie. Jeśli nawet czynu zabronionego nie usiłowano dokonać, to podmioty tych form, po zrealizowaniu znamion określonych w art. 18 § 1 k.k., odpowiadać będą za usiłowanie dokonania przestępstwa (zrealizowane zostały bowiem znamiona usiłowania określone w art. 13 § 1 k.k.). Nie ma w tym wypadku zastosowania art. 22 §2 k.k. odnoszący się, tak jak § 1 tego przepisu, tylko do podżegania i pomocnictwa. Powstaje pytanie, czy karalne jest usiłowanie realizacji znamion samej czynności kierowania (bez przystąpienia drugiej osoby do bezpośredniej realizacji znamion czynu zabronionego i czynności wydawania polecenia). Uważam, że w takiej sytuacji nie będzie podstaw do ustalenia znamienia bezpośrednio zmierzania do dokonania jako warunku odpowiedzialności za usiłowanie. Od strony materialnej brak będzie koniecznego dla wystąpienia usiłowania realnego zagrożenia dla dobra prawnego. Stadium poprzedzające realizację znamion czynności kierowania lub wydawania polecenia należy uznać za odpowiadające czynnościom przygotowawczym określonym w art. 16 § 1 k.k. Odpowiedzialność karna za takie zachowanie wchodziłaby w grę w wypadku umieszczenia w ustawie karnej klauzuli karalności czynności przygotowawczych. Przedstawiona wyżej interpretacja chwili dokonania czynu zabronionego przez sprawcę kierowniczego i sprawcę polecającego pozwala na potraktowanie tych form, obok jednosprawstwa i współsprawstwa, jako postaci zjawiskowych czynu zabronionego” – A. Zoll, *Sprawstwo...*, s. 179.

artykułuje charakterystyk definicyjnych ani sprawstwa kierowniczego, ani sprawstwa polecającego) – właśnie w jego części ogólnej. Słowem, lektura art. 18 § 1 k.k. skłania w tym zakresie do opinii w swej istocie analogicznej do tej, którą należałoby formułować względem tytułu rozdziału drugiego Kodeksu karnego, mianowicie wyrażenia „Formy popełnienia przestępstwa”. Krótko mówiąc, w rozważanym kontekście zdaje się ona kierować myśl na to, że w przepisie tym jedynie wskazano na możliwe sposoby zrealizowania czynu zabronionego, opatrując je terminologicznie statusem sprawstwa z właściwym im, wskazanym w tym przepisie, ich zakresem, że tym samym bynajmniej nie jest ani tak, że podsuwa ona jako niewątpliwą konstatację o tym, że sprawstwo kierownicze oraz sprawstwo polecające to zjawiskowe postaci czynu zabronionego opisanego w części szczególnej Kodeksu karnego, ani tym bardziej, że jest tak, iż wskazane formy dla uzyskania statusu zachowań dokonanych w rozumieniu przepisów o formach stadialnych potrzebują koniecznego ich uwarunkowania pod postacią zrealizowania czynu zabronionego określonego w tym przepisie, a więc czynu wyjściowego, czyli czynu – mówiąc już krótko – będącego wykonawczą formą jego popełnienia. Artykuł 18 § 1 k.k. – w żadnym jego fragmencie, w mojej podkreślam opinii – nie dostarcza bowiem podstawy dla tych dwóch ostatnich konstatacji.

W sporze o zasadność poglądu, że Kodeks karny wyraża omówione założenia lub na nich się opiera, biorą też oczywiście udział ci, którzy prezentują w tym względzie daleko idący sceptycyzm⁵³. Jest on powodowany – w istocie rzeczy – dwoma argumentami, ściśle ze sobą powiązanymi, zresztą powiązanymi na tyle, że można by tu w istocie mówić o jednej argumentacji obracającej się w największym stopniu wokół ustaleń interpretacyjnych uzyskiwanych drogą świadomie realizowanej egzegezy Kodeksu karnego, a więc – co naturalne – z uwzględnieniem szeregu założeń wypracowanych w nauce o wykładni prawa, w tym w szczególności tych dotyczących normy prawnej i rekomendowanego w niej sposobu jej pozyskiwania z tekstu prawnego.

53 Sam prezentuję takie stanowisko – zob. w szczególności Ł. Pohl, *Struktura...*, s. 139–161, a także: Ł. Pohl, *Zakres...*, s. 7–18; Ł. Pohl, *Intraneus...*, s. 49–58; Ł. Pohl, *Ponownie...*, s. 116–143; Ł. Pohl, *O zasadności...*, s. 227–233; Ł. Pohl, *Kwalifikacja...*, s. 766–777.

Pierwszy z tych argumentów sprowadza się do tego, o czym w zasadzie już wspomniano, że w Kodeksie karnym brakuje przepisów, których ujęcie dawałoby niepodważalną podstawę do formułowania tego poglądu. Uważam, że argument ten jest trafny. Ograniczając się w tym momencie do rozstrzygania problemu o to, czy Kodeks karny wyraża koncepcję zjawiskowych postaci sprawstwa czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej, trzeba bowiem wskazać, że jako pozbawiony podstaw jawi się pogląd jakoby koncepcję tę artykułował art. 18 § 1 k.k. Z przepisu tego nie da się bowiem wyprowadzić stwierdzenia, że sposobem zrealizowania znamion czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego jest także zachowanie będące sprawstwem kierowniczym oraz zachowanie będące sprawstwem polecającym. Przepis ten – mówiąc dobitnie – o niczym takim nie mówi, o niczym takim nie stanowi. Mówi on jedynie o tym, że sprawstwem czynu zabronionego jest także sprawstwo kierownicze oraz sprawstwo polecające, że – innymi słowy – zachowania te są czynem zabronionym, któremu ustawodawca przydał status sprawstwa. Doszukiwanie się w tym przepisie założenia, że zachowania te są nadto sposobem realizacji znamion czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego jest przeto niczym innym jak stosowaniem wykładni rozszerzającej, skutkującej ostatecznie w sferze aplikacyjnej przypisywaniem sprawcy kierowniczemu oraz sprawcy polecającemu sprawstwa tego czynu zabronionego, którego sprawcy ci ewidentnie się nie dopuścili. Tytułem przykładu, wszak ani sprawca kierowniczy, ani sprawca polecający nie zabijają człowieka, bo – jak zresztą instruktywne unaocznia to skutkowe ujęcie czynu⁵⁴ – są oni sprawcami tylko tych zachowań, których się dopuścili, tj. odpowiednio – sprawca kierowniczy kierowania wykonaniem zabójstwa, a sprawca polecający – wydania polecenia wykonania tego czynu. Słowem, już tzw. prawa rzeczywistości⁵⁵,

54 Na temat tego ujęcia zob. choćby W. Patryas, *Interpretacja...*, s. 14–33, w którym to opracowaniu jego autor tak oto przedstawia to ujęcie: „Wedle ujęcia skutkowego o tym, jaki czyn wykonał podmiot decyduje wytworzony przez niego stan rzeczy. A więc, X wykonał czyn C, gdy wytworzył stan rzeczy C. Stan rzeczy staje się czynem danego podmiotu, gdy został przezeń wytworzony, niezależnie od tego, czym kierował się ów podmiot, jaka była jego wiedza bądź intencje. Krótko mówiąc, o tym, że podmiot wykonał dany czyn decyduje jedynie urzeczywistniony przez niego skutek” – W. Patryas, *Interpretacja...*, s. 14.

55 Na temat znaczenia owych praw w poruszanej tu problematyce zob. Ł. Pohl, *Struktura...*, s. 146–147.

a więc prawa w samej rzeczy bazujące na skutkowym ujęciu czynu, unaoczniają, że postrzeganie niewykonawczych form sprawczego współdziałania w kategoriach wariantu realizacji czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego, a więc czynu polegającego na jego wykonaniu w kodeksowym znaczeniu tego słowa, jest po prostu i krótko mówiąc formułowaniem swoistej fikcji prawnej opartej na kruchych przeto podstawach ontycznych.

Przejdźmy jednak do drugiej argumentacji, bo – jak się wydaje – czytelniej i trafniej ukazuje ona – zdaniem jej zwolenników – nieprawidłowość tych ustaleń karnistycznych, które wspomnianych koncepcji – czy to zjawiskowych postaci sprawstwa czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego, czy to zjawiskowych postaci tego czynu w wersji uwzględniającej także podżeganie i pomocnictwo – doszukują się w Kodeksie karnym. Otóż jądrem tych koncepcji jest to, że za dodatkowy sposób realizacji znamion czynu zabronionego określonego w stosownym przepisie części szczególnej Kodeksu karnego uznaje się w nich zachowania, o których tenże przepis się wprost nie wypowiada. Okoliczność, iż dany przepis w jego warstwie deskryptywnej nie wypowiada się o zachowaniach będących niewykonawczymi formami współdziałania przestępnego, jest bezsporna. Wystarczy wszak spojrzeć choćby do wzorcowego w tym przypadku art. 148 § 1 k.k., aby zrazu odnotować, że istotnie w tym przepisie nie ma żadnej wzmianki na temat tych zachowań. W przepisie tym nie ma przecież słowa ani o kierowaniu wykonaniem zabójstwa, ani o wydaniu polecenia jego wykonania, ani o nakłanianiu do zabójstwa, ani o ułatwianiu jego popełnienia. Zresztą wystarczy czysto hipotetycznie tu założyć, że Kodeks karny jest pozbawiony przepisów, w których traktuje się o rzeczonych niewykonawczych formach przestępnego współdziałania i w tym stanie zadać sobie pytanie, czy z przepisu części szczególnej o charakterze typizującym, a więc np. z powołanego art. 148 § 1 k.k., dałoby się wówczas wywieść, że w przepisie tym ustawodawca wypowiedział się także o owych formach. Odpowiedź, jakiej należałoby wówczas udzielić, jest oczywiście jedna, mianowicie taka, że w takim stanie rzeczy nie sposób byłoby twierdzić, że w przepisie traktującym tylko o zabójstwie traktuje się także o zachowaniach związanych wprawdzie z zabójstwem, lecz niepolegających na jego realizacji. Jak wiadomo, w Kodeksie karnym – za sprawą jego art. 18 § 1, 2 i 3 – jest jednak mowa

o niewykonawczych formach współdziałania przestępnego. Stąd należy wnosić, że zdaniem zwolenników omawianych koncepcji zjawiskowych postaci czynu zabronionego określonego w stosownym przepisie części szczególnej Kodeksu karnego to właśnie ten przepis, tj. art. 18 § 1, 2 i 3 k.k. (w zakresie, w którym mowa jest w nim o niewykonawczych formach współdziałania przestępnego) na tyle odpowiednio oddziałuje na dany przepis części szczególnej, że na tej podstawie można twierdzić, że dodatkowym sposobem realizacji znamion czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej są zachowania określone w tym artykule. Sprawdźmy jednak, czy z perspektywy ustaleń nauki o wykładni prawa takie oddziaływanie na zawartość normatywną przepisu części szczególnej o charakterze typizującym (kryminalizującym) jest w ogóle możliwe. Ten swoisty *checking* zrealizujemy przy tym przy użyciu jak się wydaje najbardziej w tym zakresie zaawansowanego metodologicznie narzędzia interpretacyjnego, czyli w drodze zastosowania derywacyjnej koncepcji wykładni prawa autorstwa M. Zielińskiego. Otóż w rzeczonej koncepcji podkreśla się, że czynnością o fundamentalnym znaczeniu dla adekwatności procesu wykładni jest wyznaczenie – w fazie rekonstrukcyjnej tego procesu – przepisu kluczowego (zrębowego, zasadniczego, wiodącego) dla pozyskiwanej z tekstu prawnego interesującej nas normy prawnej. Już w tym miejscu wyraźnie zaznaczmy, że dla zwolennika koncepcji zjawiskowych postaci czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego normą tą (nazwijmy ją sankcjonowaną) jest oczywiście norma zakazująca realizacji właśnie tego czynu; wszak zwolennik tej koncepcji stawia sprawę jasno, twierdząc, że zachowania będące niewykonawczymi formami współdziałania przestępnego to dodatkowe sposoby realizacji znamion właśnie czynu zabronionego określonego w danym przepisie części szczególnej Kodeksu karnego. Słowem, deklaruje on, że idzie mu w tym zakresie o to, że owe niewykonawcze formy współdziałania przestępnego – za sprawą określonych postanowień części ogólnej Kodeksu karnego ujętych pod postacią stosownych fragmentów art. 18 § 1, 2 i 3 k.k. – to po prostu dodatkowe warianty przekroczenia tej normy sankcjonowanej, która zakazuje zachowania określonego *explicite* w przepisie właśnie części szczególnej Kodeksu karnego. Tym samym opowiada się on za rozstrzygnięciem, że to właśnie dany przepis części szczególnej Kodeksu karnego będzie w interesującym nas procesie

wykładni uchodził za przepis kluczowy dla odtworzenia zeń normy sankcjonowanej mającej zakazywać nie tylko zachowania określonego w karnistycie mianem wykonania czynu zabronionego, ale i właśnie zachowań notowanych w niej jako niewykonawcze formy współdziałania przestępnego. Przyjrzyjmy się tedy właśnie temu przepisowi, tj. określonoemu przepisowi części szczególnej Kodeksu karnego, i spróbujmy udzielić odpowiedzi na pytanie, czy wykładnia tego przepisu celowana na odpoznanie z niego rzeczzonej normy pozwoli utrzymać pozycję zwolenników koncepcji zjawiskowych postaci czynu zabronionego określonego w tym przepisie i tym samym obronić prezentowany przez nich w tym zakresie punkt widzenia z pozycji także teoretycznoprawnej. Jest sprawą najzupełniej oczywistą, że rozwiązanie tego problemu będzie się odbywać na dalszym stadium wykładni językowej, tj. na tym jej etapie, który derywacyjna koncepcja wykładni prawa określa mianem percepcyjnej fazy wykładni tekstu prawnego. Rzecz sprowadza się tu w istocie do udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy czasownik, którym posługuje się ustawodawca w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego na oznaczenie czynności zabronionej w tym przepisie, jest czasownikiem, którego zakres znaczeniowy obejmuje także (właśnie za sprawą tych fragmentów tekstu prawnego, które opisują niewykonawcze formy współdziałania przestępnego) zachowania będące tymi formami. I tu – w mojej opinii – dochodzimy do sedna problemu. Otóż udzielenie na to pytanie odpowiedzi twierdzącej byłoby tu możliwe wyłącznie wówczas, gdyby o artykułach 18 § 1, 2 i 3 k.k. można byłoby orzec, że są one w kontekście normy sankcjonowanej zawartej w danym przepisie części szczególnej (i zakazującej zachowania określonego w tym przepisie) przepisami modyfikującymi, a więc tzw. modyfikatorami, czyli przepisami uadekwatniającymi treściowo tę normę – przepisami zatem współwyznaczającymi tę normę wespół z przepisem kluczowym dla jej odtworzenia. Tymczasem – w mojej ocenie – udzielenie takiej odpowiedzi nie jest możliwe, a tym, co jest tego przyczyną, jest okoliczność, że zachowania będące niewykonawczymi formami współdziałania przestępnego to zachowania odmiennego rodzaju od zachowania określonego wprost w rzeczonym przepisie. Słowem, okoliczność ta sprawia, że *a limine* z góry wykluczona jest tu procedura modyfikacji, bo – ujmując rzecz obrazowo – zachowania będące niewykonawczymi formami współdziałania przestępnego nie chwytają zachowania będącego

wykonaniem czynu zabronionego z tego powodu, że one z założenia nie polegają na wykonaniu. Słowem, modyfikacja może mieć miejsce jedynie przy spełnieniu warunku, że to, co modyfikuje, jest bliższą charakterystyką obiektu modyfikowanego, że – inaczej mówiąc – to, co modyfikuje, jest (by użyć języka W. Woltera⁵⁶) specjalizacją tego obiektu, uszczegółowieniem jego zakresu, a więc zawsze procedurą o zwężającym, a nie rozszerzającym charakterze w odniesieniu do zakresu znaczeniowego przedmiotu modyfikowanego. Tymczasem – raz jeszcze powtórzmy – zachowania będące niewykonawczymi formami współdziałania przestępnego to zachowania, które nie polegają na wykonaniu czynu zabronionego, a stąd są to zachowania, których uznanie za dopuszczalne sposoby realizacji znamion czynu zabronionego polegającego na wykonaniu czynu zabronionego byłoby właśnie nie modyfikacją owego wykonania, lecz po prostu rozszerzeniem zakresu znaczeniowego czasownika będącego egzemplifikacją rzeczzonego wykonania o takie sposoby jego realizacji, które z ontycznego i w konsekwencji z językowego (semantycznego) punktu widzenia nie są zachowaniami mieszczącymi się w tym zakresie. Przepisy określające niewykonawcze formy współdziałania przestępnego nie mogą zatem na skutek powyższych ustaleń uchodzić za przepisy modyfikujące w toku wykładni danego przepisu części szczególnej Kodeksu karnego, co skutkuje tym, że ostatecznie nie modyfikują one normy sankcjonowanej zawartej w tym przepisie w ten sposób, że dokładają w stosunku do informacji normatywnej wypływającej z tego przepisu dodatkowe sposoby realizacji znamion czynu zabronionego określonego w tym przepisie – sposoby będące w języku dogmatyki prawa karnego właśnie niewykonawczymi formami współdziałania przestępnego. Norma ta – tj. norma zakodowana w danym przepisie części szczególnej – zabrania zatem wyłącznie tego zachowania, o którym zawierający ją przepis wypowiada się w jego warstwie deskryptywnej – tym zachowaniem jest wobec powyższego tylko takie zachowanie, które odpowiada karnistycznemu pojęciu wykonania czynu zabronionego.

56 Zob. W. Wolter, *Reguły...*, s. 36, w którym to opracowaniu znajdujemy niezwykle istotne dla naszych rozważań objaśnienie, iż proces wzmiankowanej specjalizacji polega na tym: „że od pojęcia ogólnego schodzi się poprzez wzbogacenie treści, a tym samym zwężenie zakresu, w dół aż do konkretnego indywidualnego przedmiotu. Każde pojęcie szczebla niższego jest podrzędne w stosunku do pojęcia szczebla wyższego” – W. Wolter, *Reguły...*, s. 36.

Po wykazaniu – w moim przekonaniu – niemożności uznania artykułów 18 § 1, § 2 i § 3 k.k. określających niewykonawcze formy współdziałania przestępnego za przepisy modyfikujące przepis części szczególnej Kodeksu karnego, powstaje pytanie o status tych przepisów w wykładni Kodeksu karnego. Uważam, że ich status wyznacza właśnie warstwa deskryptywna tych przepisów, której ujęcie daje w mojej ocenie nader silne podstawy do tego, by twierdzić, że to właśnie te przepisy, a nie dany przepis części szczególnej Kodeksu karnego, są przepisami kluczowymi dla odtworzenia norm sankcjonowanych zakazujących realizacji tych form. Twierdzę tak na podstawie spostrzeżenia, że to właśnie w tych przepisach ustawodawca określił te zachowania, dając tym samym przekonujące uzasadnienie na rzecz trafności powyższej konstatacji. Przy takim sposobie interpretacyjnego percypowania zawartości normatywnej art. 18 § 1, 2 i 3 k.k. powiedzielibyśmy zatem, że niewykonawcze formy współdziałania przestępnego to zachowania, które nie są żadnymi zjawiskowymi formami czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego, że w konsekwencji są one odrębnymi czynami zabronionymi – odrębnymi na skutek zakodowanych w art. 18 § 1, 2 i 3 k.k. norm sankcjonowanych – norm odrębnie przeto zakazujących ich realizacji. W tak ujętym systemie prawa karnego mielibyśmy zatem do czynienia z czterema odrębnymi normami sankcjonowanymi odtwarzalnymi ze stosownych fragmentów tego artykułu – normami zakazującymi odpowiednio:

- a. wyłącznie sprawstwa kierowniczego, tj. kierowania wykonaniem czynu zabronionego,
- b. wyłącznie sprawstwa polecającego, tj. wyłącznie wydawania polecenia wykonania takiego czynu w warunkach wykorzystania uzależnienia poleceniobiorcy od poleceniodawcy,
- c. wyłącznie podżegania, tj. intencjonalnego nakłaniania innej osoby do dokonania czynu zabronionego,
- d. wyłącznie i również li tylko intencjonalnego pomocnictwa.

Co ważne, w takim systemie nie byłoby oczywiście miejsca na swoistą zależność tych zachowań od realizacji czynu zabronionego będącego jego wykonaniem; wszak raz jeszcze podkreślmy, że niewykonawcze formy współdziałania przestępnego nie byłyby wówczas zjawiskową postacią czynu zabronionego określonego w danym przepisie części szczególnej Kodeksu karnego.

Próbując z grubsza podsumować moje ustalenia, skonstatuję tak: niejednorodność interpretacyjna, którą wyzwała obecne ujęcie Kodeksu karnego, jest stanem dalece niepożądanym. W tym też sensie – i to pomimo mojego głębokiego przeświadczenia o tym, że właściwym sposobem jego wykładni jest sposób, który odrzuca pogląd, jakoby Kodeks karny przyjmował koncepcję zjawiskowych postaci czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego – właściwość ta (podkreślam, że w mojej opinii) jest świadectwem niedoskonałości jego postanowień. Pytany zatem o ewentualne mankamenty aktualnego modelu form współdziałania przestępnego, odpowiedziałbym właśnie tak: należałoby w tym zakresie napisać kodeks w taki sposób, aby nie dawał on pożywki do tak dalece odmiennej wykładni jego postanowień. Jestem tu zadeklarowanym i zdecydowanym zwolennikiem takiego jego ujęcia, które już w warstwie deskryptywnej Kodeksu karnego w sposób absolutnie niedwuznaczny zrywałoby z ideą traktowania formy współdziałania przestępnego jako zjawiskowej postaci czynu zabronionego określonego w przepisie części szczególnej Kodeksu karnego⁵⁷. Idea ta – ze wskazanych wyżej powodów, w tym przede wszystkim tych o ontycznym pochodzeniu – jest bowiem w mojej opinii najzupełniej niepotrzebną i niezwykle kłopotliwą interpretacyjnie fikcją prawną.

W ramach pytań o ewentualne mankamenty przyjętego w naszym Kodeksie karnym modelu form współdziałania przestępnego niewątpliwie musi się też pojawić pytanie o to, czy zakres kryminalizacji wyznaczony brzmieniem artykułu 18 § 1, 2 i 3 tego kodeksu jest optymalny. Wydaje mi się, że nie ma tu potrzeby poszerzania tego zakresu.

Niemniej jednak rozważyłbym kwestię rozbudowania sprawczych form współdziałania przestępnego o formę, którą roboczo określiłbym

57 W jednym z opracowań sformułowałem już zresztą pewną propozycję zmiany Kodeksu karnego, która – przynajmniej w pewnym zakresie – usuwałaby zeń tę ideę – zob. Ł. Pohl, *Propozycja...*, s. 156–159. W tym opracowaniu wystąpiłem z propozycją dodania do art. 18 k.k. § 1a o następującym brzmieniu: „Art. 18. § 1a. Dokonanie kierowania wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę oraz dokonanie polecenia wykonania czynu zabronionego osobie uzależnionej od wydającego polecenie nie są uwarunkowane wykonaniem czynu zabronionego przez osobę mającą wykonać czyn zabroniony” – Ł. Pohl, *Propozycja...*, s. 156. Konsekwencją takiego stanowiska jest też sformułowana przeze mnie propozycja usunięcia z Kodeksu karnego treści wyrażonych w art. 22 § 1 i 2 tego Kodeksu – zob. Ł. Pohl, *O zasadności...*, s. 227–233.

jako sprawstwo organizacyjne, a więc o zachowanie, o którym interesująco wypowiadał się w swojej *Nauce o przestępstwie* W. Wolter⁵⁸, i o którym myślano, projektując konstrukcję sprawstwa kierowniczego w Kodeksie karnym z 1969 r. Wydaje się bowiem, że intencjonalne organizowanie wykonania czynu zabronionego (a może nawet i jego popełnienia – by nie ograniczać się tu w relatywizacji wyłącznie do wykonania czynu zabronionego) jednak ostatecznie – i tym samym wbrew zapatrywaniom W. Woltera⁵⁹ – nie mieści się w formule sprawstwa kierowniczego. Słowem, nie jest tak, że kierowanie wykonaniem czynu zabronionego jest tożsame z organizowaniem wykonania tego czynu, bo oczywiście można kierować wykonaniem czynu zabronionego, bynajmniej nie będąc przy tym organizatorem wykonania tego czynu. Moja propozycja jest tu zatem taka, by ostrożnie rozważyć, czy nie należałoby poszerzyć katalogu sprawczych form współdziałania przestępnego właśnie o sprawstwo organizacyjne. W obecnym stanie prawnym zachowanie kryjące się bowiem pod postacią tego sprawstwa to po prostu w istocie pomocnictwo, a taka kwalifikacja niewątpliwie może razić ze społecznego punktu widzenia, bo przecież organizowanie wykonania czynu zabronionego to niewątpliwie zdecydowanie coś więcej od li tylko ułatwiania jego popełnienia.

Wolałbym także, aby Kodeks karny wyraźnie rozwiązywał problem kwalifikacji tzw. właściwego podżegania do nieumyślnie popełnianego czynu zabronionego, a więc tzw. podżegania podstępного, przy którym intencją podżegacza jest osiągnięcie celu w postaci dokonania czynu zabronionego przy jednoczesnej realizacji tego czynu przez wykonawcę w sposób nieumyślny. Nie wydaje mi się bowiem, by obecny przepis o podżeganiu był w tym zakresie wystarczający, bo w mojej ocenie jego ujęcie nie pozwala na kwalifikację, że jest ono podżeganiem do w istocie umyślnego czynu zabronionego⁶⁰. Rzecz jasna, analogicznie rysuje się problem tzw. właściwego pomocnictwa do nieumyślnie popełnianego czynu zabronionego. I tutaj podjąłbym refleksję, czy jednak nie należałoby poszerzyć Kodeksu karnego o stosowny przepis poświęcony tej kwestii.

58 Zob. W. Wolter, *Nauka...*, s. 300.

59 Zob. W. Wolter, *Nauka...*, s. 300.

60 Szerzej na temat tej kwestii Ł. Pohl, *Właściwe...*, s. 82–89.

Z pomocnictwem wiąże się też pytanie o to, czy nie należałoby w Kodeksie karnym wprost rozwiązać problemu granicy między nim a współsprawstwem. Jak wiadomo, w chwili obecnej kodeks nie rozstrzyga tego problemu, a doktryna prawa karnego jest w kwestii jego rozwiązywania dwubiegunowo podzielona, prezentując w ramach toczącej się tu dyskusji argumentację wysuwaną albo na rzecz słuszności teorii materialno-obiektywnej, albo na rzecz słuszności teorii formalno-obiektywnej. Jestem zadeklarowanym zwolennikiem tej drugiej teorii i choć mam w polu widzenia racje strony przeciwnej, to jednak ostatecznie byłbym za tym, aby i tę kwestię wprost uregulować w ustawie, tj. by ją uregulować właśnie w zgodzie z przesłaniem teorii formalno-obiektywnej w tym zakresie, bo przesłanie to – jak zakładam – konweniuje z konstytucyjnym standardem równości wobec prawa.

Ostatnią kwestią, którą chciałbym tu – rzecz jasna jedynie sygnalizując – poruszyć, to zagadnienie strony podmiotowej form współdziałania przestępnego.

W tym zakresie na pierwszy plan wysuwa się pytanie o to, czy nie należałoby w Kodeksie karnym zmodyfikować zwięźając strony podmiotowej niewykonawczych form sprawczego współdziałania. W chwili obecnej art. 18 § 1 k.k. nie wprowadza bowiem takiego ograniczenia – w szczególności nie limituje on owej strony w odniesieniu do rzeczonych form do umyślności (choć, co oczywiste, najczęściej jest tak, że owe formy są popełniane właśnie umyślnie). Nie czyniłbym takiego ograniczenia, a zatem nie zmieniałbym kodeksu w tym zakresie.

Natomiast jeśli chodzi o stronę podmiotową niesprawczych form współdziałania przestępnego, to tu poszedłbym jednak w kierunku poszerzenia strony podmiotowej podżegania o zamiar ewentualny i tym samym zrównałbym na polu tej strony podżeganie z pomocnictwem. W odniesieniu zaś do pomocnictwa uporządkowałbym kwestię strony podmiotowej jego wersji polegającej na zaniechaniu, bo obecny kształt słowny art. 18 § 3 k.k. poprzez, jak zakładam, niedopatrzienie dopuścił ewentualność takiej wykładni tego artykułu, a ściślej drugiego jego zdania wyróżnionego po znajdującym się w tym przepisie średniku, że można by sądzić, że pomocnictwo przez zaniechanie może być popełnione także nieumyślnie. Nie mam najmniejszych wątpliwości, że tak być nie powinno – że rzeczony pomocnictwo, tak jak jego odpowiednik na polu

działania, powinno być zabronione w prawie karnym tylko wtedy, gdy jest ono przez pomocnika realizowane umyślnie⁶¹.

Podsumowując, obecne ujęcie Kodeksu karnego we fragmencie odnoszącym się do form współdziałania przestępnego trudno uznać za doskonałe. Okoliczność ta powinna zatem skłaniać do głębokiego namysłu nad kwestią jego stosownej nowelizacji. W niniejszym opracowaniu, obejmującym swoim zakresem tylko wybrane, acz szczególnie doniosłe fragmenty tego ujęcia, przedstawiono kierunek możliwej jego korekty. Dostarczono tym samym dodatkowego materiału do toczącej się obecnie dyskusji nad trafnością aktualnego kształtu Kodeksu karnego. Jako autorowi tego materiału pozostaje mi przeto żywić nadzieję, że wpłynie on na instytucjonalnego decydenta i tym samym w konsekwencji współprzyczyni się on do podniesienia jakości rozwiązań tego istotnego aktu normatywnego – jakości oczywiście bezwzględnie podporządkowanej rozstrzygającemu kryterium słuszności (*ius est ars boni et aequi*).

61 Szerzej na temat tej kwestii choćby Ł. Pohl, *Strona...*, s. 104–109.

Literatura

- Aarnio A., *On Paradigm of Legal Dogmatics – Problems of Scientific Progress in Legal Research*, w: *Contemporary Conceptions of Law*, red. P. Trappe, Wiesbaden 1982.
- Barczak-Oplustil A., *Dyrektywy wymiaru kary łącznej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Barczak-Oplustil A., Małecki M., Tarapata S., Iwański M., *Eksperytyza. Populistyczna nowelizacja prawa karnego. Ustawa z dnia 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk senacki nr 762)*, „Krakowski Instytut Prawa Karnego” z 19 lipca 2022 r., <https://kipk.pl/ekspertyzy/populistyczna-nowelizacja-prawa-karnego/>, dostęp: 30 stycznia 2025 r.
- Barczak-Oplustil A., *Sporne zagadnienia istoty winy w prawie karnym. Zarys problemu*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2005, nr 2.
- Bielski M., *Normatywne mechanizmy zapobiegające przyjęciu realnego zbiegu przestępstw jako negatywna przesłanka zastosowania instytucji kary łącznej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Bieniek M., *Glosa do wyroku SN z dnia 22 lutego 1983 r., IV KR 5/83*, „Nowe Prawo” 1984, nr 5.
- Błachnio-Parzych A., *Zbieg odpowiedzialności karnej i administracyjno-karnej jako zbieg reżimów odpowiedzialności represyjnej*, Warszawa 2016.
- Błaszczak W., Glastner J., *Lex retro non agit czy nullum crimen sine lege*, „Państwo i Prawo” 1985, nr 4.
- Bogdan G., w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2013.

- Bogdan G., *Problematyka wymiaru kary łącznej w ustawodawstwach karnych Niemiec, Austrii i Szwajcarii*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Bojańczyk A., *Z problematyki relacji między odpowiedzialnością dyscyplinarną i karną (na przykładzie odpowiedzialności dyscyplinarnej zawodów prawniczych)*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 9.
- Bojarski M., Giezek J., Sienkiewicz Z., *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2004.
- Bojarski T., *Kilka uwag na temat relacji między odpowiedzialnością dyscyplinarną a karną*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 3.
- Bojarski T., w: *System prawa karnego. Tom 2. Źródła Prawa Karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011.
- Bosek L., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016.
- Bruckmüller K., Altrichter K., *Cross-border victim in Austria*, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- Brudzik M., Zagrodnik J., w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. J. Zagrodnik, Warszawa 2024.
- Buchała K., Cwiąkański Z., Szewczyk M., Zoll A., *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, red. K. Buchała, Warszawa 1994.
- Buchała K., *Direktywy sądowego wymiaru kary*, Warszawa 1964.
- Buchała K., Krazue Z., *Dwugłos na temat „warunkowe zawieszenie wykonania kary a wyrok łączony”*, „Palestra” 1978, nr 5–6.
- Buchała K., *Wymiar kary łącznej*, „Państwo i Prawo” 1972, z. 1.
- Budyn-Kulik M., *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, Lex 2025.
- Budyn-Kulik M., *Wykroczenia – małe przestępstwa, czy czyny o charakterze administracyjnym*, w: *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017.
- Byczyk M., *O niekonstytucyjności tzw. recydywy w prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 11.
- Christie N., *Conflicts as property*, „The British Journal of Criminology” 1977, z. 17 (1).
- Cieślak M., *Polskie prawo karne. Zarys systemowego ujęcia*, Warszawa 1994.
- Cudzoziemcy w Polsce. Podręcznik dla funkcjonariuszy publicznych*, red. E. Ostaszewska-Żuk, Warszawa 2016, https://pl.boell.org/sites/default/files/cudzoziemcy_w_polsce_podrecznik.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Cwiąkański Z., *O niektórych pojęciach związanych z wymiarem kary*, „Nowe Prawo” 1989, nr 4.
- Czarnecki P., *Postępowanie dyscyplinarne wobec osób wykonujących prawnicze zawody zaufania publicznego*, Warszawa 2013.

- Dąbrowska-Kardas M., *Analiza dyrektywalna przepisów części ogólnej kodeksu karnego*, Warszawa 2012.
- Daniluk M., *Idealny zbieg wykroczenia z przestępstwem*, w: *Aktualne problemy konstytucyjne w świetle wniosków, pytań prawnych i skarg konstytucyjnych do Trybunału Konstytucyjnego 2010 – 2012*, red. P. Daniluk, M. Laskowska, Warszawa 2013.
- Dębski R., *Współdziałanie przy przestępstwie indywidualnym w ujęciu nowego kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 2002, z. 6.
- Drabik L., Sobol E., *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2007.
- Drechsler K.H., *Die mitbestrafte Tat (Straflose Vor- und Nachtat)*, Borna–Leipzig 1936.
- Dziergawka A., *Reguły intertemporalne związane z orzekaniem kary łącznej w warunkach art. 81 Tarczy 4.0*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 11–12.
- Fila K., *Domniemanie w polskim prawie karnym*, Warszawa 2023.
- Florczak-Wątor M., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2023.
- Gardocki L., *Prawnokarna problematyka sędziowskiej odpowiedzialności dyscyplinarnej*, w: *Przestępstwo–kara–polityka kryminalna. Problemy tworzenia i funkcjonowania prawa. Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin Profesora Tomasza Kaczmarska*, red. J. Giezek, Kraków 2006.
- Giezek J., *Dyrektywy wymiaru kary łącznej*, w: *Dyrektywy sądowego wymiaru kary*, red. J. Majewski, Warszawa 2014.
- Giezek J., Gruszecka D., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2012.
- Giezek J., *Integrowanie wielości zachowań (czynów) jako podstawa mechanizmu redukującego odpowiedzialność karną*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Giezek J., Kardas P., *Mechanizmy redukcyjne przy wielości przestępstw a kolizja ustaw w czasie*, w: *Reguły intertemporalne w prawie karnym. Pokłosie XV Bielańskiego Kolokwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Warszawa 2019.
- Giezek J., Kardas P., *Nowe uregulowanie ciągłości popełnienia przestępstwa i wykroczenia (art. 12 § 2 kodeksu karnego oraz 10a kodeksu wykroczeń)*, „Palestra” 2019, nr 1–2.
- Giezek J., Kardas P., *O kryteriach obiektywnego oraz subiektywnego przypisania z punktu widzenia podstaw odpowiedzialności karnej – uwagi wprowadzające*, w: *Obiektywne oraz subiektywne przypisanie odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2016.
- Giezek J., Kardas P., *O modelach ciągłości popełnienia przestępstwa oraz przejawach jej instrumentacji w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 7–8.
- Giezek J., Kardas P., *O normatywnej istocie i funkcjach mechanizmów redukujących odpowiedzialność karną w ujęciu teoretycznym, dogmatycznym oraz kryminalno-politycznym*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Giezek J., *Kilka uwag o modyfikacji podstaw wymiaru kary łącznej*, w: *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r.*, red. P. Wiliński, Warszawa 2015.

- Giezek J., Kokot R., *O problemach związanych z kumulacją podstaw regresji i progresji karania*, w: *Współczesne oblicze prawa karnego, prawa wykroczeń, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Violetcie Konarskiej-Wrzosek*, red. J.C. Bojarski, N. Daško, J. Lachowski, T. Oczkowski, A. Ziółkowska, Warszawa 2023.
- Giezek J., Lipiński K., *Kara łączna oraz modele jej wymiaru – próba nowego spojrzenia*, w: *Ostatnio wprowadzone oraz zapowiadane zmiany w Kodeksie karnym z perspektywy racjonalnej polityki kryminalnej*, red. J. Majewski, Warszawa 2026 (w druku).
- Giezek J., *O możliwości naukowego uzasadnienia zmiany modelu odpowiedzialności karnej*, „Państwo i Prawo” 2017, z. 2.
- Giezek J., *O sankcjach alternatywnych oraz możliwości wyboru rodzaju wymierzonej kary*, „Palestra” 2015, nr 7–8.
- Giezek J., *Okoliczności wpływające na wymiar kary a modyfikujące znamiona czynu zabronionego*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Giezek J., *Tożsamość czynu jako podstawa różnicowania mechanizmów redukujących odpowiedzialność karną*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr XLIII.
- Giezek J., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Giezek J., *Zbieg przepisów a konstrukcja przestępstwa ciągłego*, w: *Zbieg przepisów i zbieg przestępstw w polskim prawie karnym*, red. J. Majewski, Toruń 2006.
- Giezek J., *Znamiona modyfikujące typ czynu zabronionego a okoliczności wpływające na wymiar kary*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Brzezińska, J. Giezek, Warszawa 2017.
- Giętkowski R., *Odpowiedzialność dyscyplinarna w prawie polskim*, Gdańsk 2013.
- Gizbert-Studnicki T., *Zasady i reguły prawne*, „Państwo i Prawo” 1988, nr 3.
- Gregorczyk D., *Administracyjne kary pieniężne w nowelizacji Kodeksu postępowania administracyjnego*, w: *Nowe instytucje procesowe w postępowaniu administracyjnym w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania administracyjnego z dnia 7 kwietnia 2017 roku*, red. A. Gronkiewicz, A. Ziółkowska, Katowice 2017.
- Grzegorzczak P., Weitz K., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016.
- Harasimowicz M., *Nowy model kary łącznej. Aspekty materialnoprawne*, Kraków 2022.
- Harasimowicz M., *O sumowaniu kar słów kilka (uwagi krytyczne)*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2019, z. 1.
- Heine G., *Unterscheidung zwischen Straftaten und Ordnungswidrigkeiten*, „Jurisprudenz” 1999, t. 12.
- Hellwege Ph., Soniewicka M., *Law and Interdisciplinarity*, w: *Law and Interdisciplinarity*, red. Ph. Hellwege, M. Soniewicka, Tuebingen 2004.
- Hryniewicz-Lach E., *Cross-border victims in Poland*, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.

- Informacja o wynikach kontroli: Realizacja zadań Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej – Funduszu Sprawiedliwości*, KPB.430.010.2021, Nr ewid. 132/2021/P/20/037/KPB, Najwyższa Izba Kontroli, Warszawa, 2 sierpnia 2021 r., <https://www.nik.gov.pl/plik/id,24738,vp,27486.pdf>, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Izydorzyc J., *Aksjologiczne uzasadnienie obowiązywania zasady legalizmu w polskim procesie karnym*, w: *Zasada legalizmu w procesie karnym*, t. 2, red. B. Dudzik, J. Kosowski, I. Nowikowski, Lublin 2015.
- Janczukowicz K., *O pojęciu „zagrożenia karą” w świetle obowiązującego prawa karnego*, „Nowe Prawo” 1990, nr 1–3.
- Janiszewski B., *Recydywa wielokrotna w prawie karnym. Zagadnienia nadzwyczajnego wymiaru kary*, Poznań–Warszawa 1992.
- Joint Statement in Reaction to the Council Position on the Victims’ Rights Directive Revision*, Victim Support Europe, 4 lipca 2024 r., <https://victim-support.eu/news/joint-statement-in-reaction-to-the-council-position-on-the-victims-rights-directive-revision/>, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Kaczmarek T., *Ekstraneus jako współdziałający w popełnieniu przestępstwa indywidualnego – problemy sporne*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Giezek, J. Brzezińska, Warszawa 2017.
- Kaczmarek T., *Ogólne dyrektywy wymiaru kary w teorii i praktyce sądowej*, Wrocław 1980.
- Kaczmarek T., *Recenzja książki Janusza Raglewskiego, Model nadzwyczajnego złagodzenia kary w polskim systemie prawa karnego. Analiza dogmatyczna w ujęciu materialnoprawnym*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 6.
- Kaczmarek T., *Sporne problemy odpowiedzialności karnej ekstraneusa za współsprawstwo do przestępstw indywidualnych*, w: *Nauka wobec prawdy sądowej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zdzisława Kegla*, red. R. Jaworski, M. Szostak, Wrocław 2005.
- Kaczor R., *Limitująca funkcja winy przy wymiarze kary*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 11–12.
- Kaftal A., *Przestępstwo ciągłe w prawie karnym*, Warszawa 1985.
- Kala D., Klubińska M., *Kara łączna w projektach nowelizacji Kodeksu karnego – wybrane zagadnienia*, „Kwartalnik Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2014, nr 13.
- Kala D., *Postępowanie w przedmiocie wydania wyroku łącznego. Zagadnienia karno-materialne i procesowe*, Toruń 2003.
- Kamiński M., *Prawo administracyjne intertemporalne*, Warszawa 2011.
- Kardas P., *„Idealny zbieg przestępstw” jako problem teoretyczny, dogmatyczny i kryminalnopolityczny*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2014, z. 3.
- Kardas P., Bielski M., *Kara łączna i ciąg przestępstw*, w: *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015.

- Kardas P., *Czy decyzje procesowe prokuratora mogą ograniczać sąd w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości: perspektywa modelowa i zmiany ustawodawcze*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2025, nr 4, <https://doi.org/10.60677/CPKiNP2025.4.4>.
- Kardas P., *Głos w dyskusji, w: Zbieg przepisów oraz zbieg przestępstw w polskim prawie karnym*, red. J. Majewski, Toruń 2006.
- Kardas P., *Instytucja prawa łaski w polskim systemie prawnym*, Warszawa 2025.
- Kardas P., *Jeden czy dwa modele wymiaru kary łącznej? O paradoksach nowej regulacji kary łącznej*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 11.
- Kardas P., *Kara łączna i ciąg przestępstw*, w: *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015.
- Kardas P., *Kilka uwag o sposobach rozstrzygania sporów dotyczących sprawczego współdziałania w popełnieniu przestępstwa indywidualnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr 43.
- Kardas P., Majewski J., *Kilka uwag o kwestii tzw. rzeczywistego zbiegu przepisów ustawy w prawie karnym i sposobach jej rozstrzygania*, w: *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora K. Buchały*, red. Z. Ćwiąkański, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994.
- Kardas P., *O istocie tzw., mechanizmów redukcyjnych, ich celu i funkcjach*, w: *System Prawa Karnego. Tom 4*, Warszawa 2013.
- Kardas P., *O relacjach między strukturą przestępstwa a dekodowanymi z przepisów prawa karnego strukturami normatywnymi*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2012, z. 4.
- Kardas P., *Pozorny i pomijalny zbieg przestępstw oraz ciągłość popełnienia przestępstwa*, w: *System prawa karnego. T. 4. Nauka o przestępstwie. Wylączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2017.
- Kardas P., *Problem warunkowego zawieszenia wykonania kary w kontekście zasad wymiaru kary łącznej oraz reguł intertemporalnych*, w: *Środki związane z poddaniem sprawcy próbie*, red. J. Majewski, Toruń 2013.
- Kardas P., *Przestępstwo ciągłe w prawie karnym materialnym. Analiza konstrukcji modelowych na tle pojęcia czynu, zbiegu przepisów i zbiegu przestępstw*, Kraków 1999.
- Kardas P., *Refleksje po dziesięciu latach obowiązywania kodeksu karnego z 1997 r. (Uwagi o przyjmowanych kryteriach i metodach oceny obowiązującej kodyfikacji karnej)*, w: *Kodeks karny i kodeks postępowania karnego po dziesięciu latach obowiązywania. Ocena i zmian*, red. M. Mozgawa, K. Dudka, Warszawa 2009.
- Kardas P., *Teoretyczne aspekty ustawowego modelu rozstrzygania zbiegu przepisów typizujących wykroczenia oraz wieloczynowego zbiegu wykroczeń*, w: *Nowy model prawa wykroczeń. Teoria. Praktyka. Przyszłość*, red. W. Wróbel, M. Małecki, M. Pyrcak-Górowska, D. Zając, Kraków 2024, <https://www.doi.org/10.60677/kipk9788395965593>.
- Kardas P., *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*, Kraków 2001.

- Kardas P., *Typy zmodyfikowane ze względu na podmiot jako szczególna odmiana tzw. przestępstw indywidualnych a formy współdziałania przestępnego*, w: *Zmodyfikowane typy przestępstw w teorii i praktyce sądowej*, red. J. Giezek, J. Brzezińska, Warszawa 2017.
- Kardas P., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część I. Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Kardas P., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Część 2*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Kardas P., w: *System Prawa Karnego. T. 4. Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, red. L.K. Paprzycki, Warszawa 2013.
- Kardas P., *Wymiar kary łącznej*, w: *System prawa karnego. Tom 5. Nauka o karze. Sądowy wymiar kary*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2017.
- Kardas P., *Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna*, Warszawa 2011.
- Kardas P., *Zbieg przestępstw czy zbieg kar? Rozważania o podstawie wymiaru kary łącznej w świetle nowelizacji Kodeksu karnego z 20 lutego 2015 r.*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, z. 3.
- Kardas P., *Zbieg przestępstw i kara łączna w polskim prawie karnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2013, Sectio G, Vol. LX, 2.
- Kaufmann A., *Rechtsphilosophie, Rechtstheorie, Rechtsdogmatik*, w: *Einfuehrung in die Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*, red. W. Hassemer, Berlin 2016.
- Kędzior S., *Okoliczności wpływające na surowszy wymiar kary a znamiona strony podmiotowej*, 2023, niepublikowana praca magisterska.
- Kluza J., *Aspekty intertemporalne kary łącznej ze szczególnym uwzględnieniem zmian wynikających z nowelizacji kodeksu karnego z 19.06.2020 r.*, „Palestra” 2022, nr 2.
- Kochanowski J., *Redukcja odpowiedzialności karnej. Analiza i ocena założeń Kodeksu karnego z 1997 r. na tle innych polskich kodyfikacji karnych*, Warszawa 2000.
- Kodeks karny. Tom I. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Kokot R., *Nadzwyczajny wymiar kary – kilka uwag i kontrowersji*, „Nowe Kodyfikacje Prawa Karnego” 2009, t. XXV.
- Konarska-Wrzosek V., *Modyfikacje w zakresie ustawowych zagrożeń karnych przewidziane w ramach zwykłego sądowego wymiaru kary*, w: *Nadzwyczajny wymiar kary*, red. J. Majewski, Toruń 2009.
- Konarska-Wrzosek V., w: A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski, I. Zgoliński, A. Ziółkowska, V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Koper R., *Stosowanie instytucji skazania bez rozprawy w sprawach złożonych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2002, nr 4.
- Kostarczyk-Gryszka J., *Problem granic realnego zbiegu przestępstw*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1968, nr 37.
- Kozielewicz W., *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziego za wykroczenie*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. II, Warszawa 2012.

- Kozielewicz W., *Stosowanie prawa karnego materialnego i procesowego w postępowaniu dyscyplinarnym w sprawach sędziów (zarys problematyki)*, w: *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005.
- Kozielewicz W., *Wpływ instytucji prawa karnego materialnego i procesowego na wykładnię i stosowanie przepisów o odpowiedzialności dyscyplinarnej radców prawnych*, „Themis Polska Nova” 2013, nr 2.
- Król-Bogomilska M., *Penalizacja naruszeń prawa konkurencji w polskim systemie prawa-monolit czy hybryda*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. II, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012.
- Królikowski M., *Funkcjonalność dogmatyki prawa karnego*, Warszawa 2025.
- Królikowski M., *Wokół problemów z zasadą nullum poena sine lege przy dostosowaniu kary orzeczonej w innym państwie członkowskim Unii Europejskiej*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2008, z. 2.
- Królikowski M., *Wynaturzenia prawa karnego a potrzeba mechanizmów redukcji odpowiedzialności karnej*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Królikowski M., Zawłocki R., *Prawo karne*, Warszawa 2015.
- Królikowski M., Żółtek S., w: *Kodeks karny. Komentarz, Tom I, Część ogólna*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Kruk E., *Sankcja administracyjna*, Lublin 2013.
- Kubicki L., *Projekt prawa o wykroczeniach*, „Państwo i Prawo” 1961, z. 10.
- Kulesza J., *Problemy teorii kryminalizacji. Studium z zakresu prawa karnego i konstytucyjnego*, Łódź 2017.
- Kulik M., Błotnicki M., *Petty Offences in Poland Between Criminal Law and Administrative Law*, „Croatian and Comparative Public Administration” 2021, nr 3.
- Kulik M., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2002 r. (I KZP 1/2002)*, „Palestra” 2003, nr 1–2.
- Kulik M., *Przestępstwa współukarane w polskim prawie karnym*, Lublin 2021.
- Kulik M., *Tzw. czynność towarzysząca w świetle reguł wyłączania wielości ocen w sprawie karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2009, nr 2.
- Kulik M., w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2024.
- Kulik M., Wąsek A., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016.
- Kulik M., *Wyrok łączny w praktyce sądowej w latach 2012–2013*, „Prawo w Działaniu” 2015, nr 23.
- Kunicka-Michalska B., Kulesza J., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Warszawa 2025.
- Kwiatkowski Z., w: *System Prawa Karnego Procesowego. Tom V. Sądy i inne organy postępowania karnego*, red. Z. Kwiatkowski, Warszawa 2015.
- Lachowski J., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2023.
- Lachowski J., *Warunkowe zwolnienie z reszty kary pozbawienia wolności*, Warszawa 2010.

- Laskowski M., *Czy odpowiedzialność dyscyplinarna jest rodzajem odpowiedzialności karnej?*, „Themis Polska Nova” 2013, nr 1.
- Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- Leżak K.J., „Korzystność” wyroku łącznego. *Analiza orzecznictwa sądowego i poglądów doktryny na tle polskich rozwiązań normatywnych*, Warszawa 2022.
- Leżak K.J., *Racjonalny system wymiaru kary łącznej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2020, t. CXX/2.
- Limburska A., *Aktualne zagadnienia intertemporalne związane z instytucją kary łącznej*, „Monitor Prawniczy” 2021, nr 2.
- Limburska A., *Miejsce niesprawczych form przestępnego współdziałania w reżimie odpowiedzialności ekstraneusa za typ znamienny okolicznością osobistą*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2025, t. 87, nr 2.
- Lipiński K., *Wzorce osobowe w prawie karnym*, Warszawa 2020.
- Liszewska A., *Odpowiedzialność karna za współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych w polskim prawie karnym*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2004, z. I.
- Liszewska A., *Współdziałanie przestępne w polskim prawie karnym*, Łódź 2004.
- Liszewska A., *Współdziałanie przy przestępstwach indywidualnych (głos w dyskusji o wykładni 21 § 2 k.k.)*, „Państwo i Prawo” 2020, z. 4.
- Łabuda G., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Łętowski J., *O problemach odpowiedzialności dyscyplinarnej i służbowej w administracji*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 8–9.
- Machlańska J., *Model wymiaru kary za wielość przestępstw. Analiza porównawcza na tle rosyjskiego i polskiego prawa karnego*, niepublikowana rozprawa doktorska, Kraków 2021.
- Majewski J., „Ten sam czyn” jako jedna z przesłanek kumulatywnej kwalifikacji, w: *Zbieg przepisów i zbieg przestępstw w polskim prawie karnym*, red. J. Majewski, Toruń 2006.
- Majewski J., Kardas P., *O dwóch znaczeniach winy w prawie karnym*, „Państwo i Prawo” 1993, nr 10.
- Majewski J., *Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015.
- Majewski J., *O „redukcji odpowiedzialności karnej”. Uwagi terminologiczne*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Majewski J., *O konsekwencjach zmiany ustawy w czasie popełniania czynu zabronionego*, w: *Reguły intertemporalne w prawie karnym. Pokłosie XV Bielańskiego Kolo-kwium Karnistycznego*, red. J. Majewski, Warszawa 2019.
- Majewski J., *O ustawowym zagrożeniu i innych pojęciach związanych z nadzwyczajnym wymiarem kary (w języku kodeksu karnego)*, w: *Nadzwyczajny wymiar kary*, red. J. Majewski, Toruń 2009.
- Majewski J., *Prawnokarne przypisanie skutku przy zaniechaniu*, Kraków 1997.
- Majewski J., *Tak zwana kolizja obowiązków w prawie karnym*, Warszawa 2002.

- Majewski J., w: A. Błachnio, J. Kosonoga-Zygmunt, P. Zakrzewski, J. Majewski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2024.
- Majewski J., w: *Kodeks Karny. Część ogólna, Tom I, Komentarz do art. 1–52*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Majewski J., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. A. Zoll, Warszawa 2004.
- Majewski J., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. J. Majewski, Warszawa 2024.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1938.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem. Uzupełnienie IV-go Wydania. Orzecznictwo Sądu Najwyższego (R. 1935 Zb. Nr 1–134)*, Lwów 1936.
- Makarewicz J., *Projekt Kodeksu karnego, w redakcji przyjętej w drugim czytaniu przez Sekcję Prawa Karnego Komisji Kodyfikacyjnej R. P.*, „Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Sekcja prawa karnego”, t. V, z. 3, Warszawa 1930.
- Makowski W., *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1937.
- Małecki M., *Charakter prawny art. 37a k.k.*, „Przegląd Sądowy” 2016, z. 11.
- Małecki M., *Ustawowe zagrożenie karą i sądowy wymiar kary, w: Nowelizacja kodeksu karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015.
- Malinowska I., Bryk J., *Handel ludźmi – zapobieganie i zwalczanie*, Szcztytno 2009.
- Manual of Effective and Secure Referrals of Victims*, Victim Support Europe, luty 2020 r., https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1626338096Manualfinalforprint.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Marek A., Gensikowski P., *Konstrukcja czynów współukaranych i jej implikacje praktyczne*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 10.
- Marek A., Lachowski J., *Niektóre problemy wynikające z „jednoczynowości” przestępstwa ciągłego*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 11–12.
- Maroń G., *Przeproszenie, przebaczenie i pojednanie w polskim prawie karnym – wybrane aspekty*, „Prokuratura i Prawo” 2020, z. 3.
- Marszał K., *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, Katowice 2008.
- Mechanizmy redukcyjne w prawie karnym*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.
- Merschler Th., *Legal and Theological Dogmatics*, w: *Law and Interdisciplinarity*, red. Ph. Hellwege and M. Soniewicka, Tuebingen 2004.
- Michór D., *Odpowiedzialność administracyjna w obrocie instrumentami finansowymi*, Warszawa 2009.
- Mikołajewicz J., Paluszkiewicz H., *Rozstrzygnięcia intertemporalne prawa karnego, w: Problematyka intertemporalna w prawie. Zagadnienia podstawowe. Rozstrzygnięcia intertemporalne. Geneza i funkcje*, red. J. Mikołajewicz, Warszawa 2015.
- Mikołajewicz J., *Prawo intertemporalne. Zagadnienia teoretycznoprawne*, Poznań 2000.
- Mozgawa M., Kulik M., *Wybrane zagadnienia z zakresu wzajemnego stosunku odpowiedzialności karnej i administracyjnej*, „Ius Novum” 2016, nr 2.
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1976.
- National framework for comprehensive victim support*, Victim Support Europe 2022, https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1668091265NationalFrameworkforComprehensiveVictimSupport_compressed.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.

- Nawrocki M., *Glosa do wyroku SN z dnia 14 listopada 2016 r., III KK 273/16*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 7–8, <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/numer-7-8-2018>.
- Patryas W., *Interpretacja karnistyczna. Studium metodologiczne*, Poznań 1988.
- Pietrzykowski T., *Podstawy prawa intertemporalnego. Zmiany przepisów a problemy stosowania prawa*, Warszawa 2011.
- Pietrzykowski T., *Wsteczne działanie prawa i jego zakaz*, Kraków 2004.
- Pilarczyk Ł., *Analiza odpowiedzialności karnej ekstraneusa za przestępne współdziałanie w odniesieniu do podżegania i pomocnictwa*, „Ius Novum” 2014, nr 4.
- Pilarczyk Ł., *Istota przestępstw indywidualnych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2014, z. 4.
- Pilarczyk Ł., *Postulaty nowelizacji art. 21 § 2 k.k. w zakresie odpowiedzialności karnej ekstraneusa za sprawstwo polecające i kierownicze oraz współsprawstwo przy przestępstwach indywidualnych*, w: *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepiolo-Jankowska, Warszawa 2014.
- Plebanek E., *Wybrane zagadnienia sporne dotyczące wymiaru kary łącznej w trybie wyroku łącznego*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga jubileuszowa profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Pohl Ł., *Intraneus w polskim prawie karnym (głos w sprawie wykładni art. 21 § 2 k.k.)*, „Państwo i Prawo” 2018, z. 2.
- Pohl Ł., *Kwalifikacja prawna form popełnienia czynu zabronionego (uwagi na tle kodeksu karnego z 1997 r.)*, w: *Współczesne oblicze prawa karnego prawa wykroczeń kryminologii i polityki kryminalnej*, red. J. Bojarski, N. Daško, J. Lachowski, T. Oczkowski, Warszawa 2023.
- Pohl Ł., *O prawnokarnych ocenach realizowanego w okresie porodu i pod wpływem jego przebiegu nie wykonawczego współdziałania przestępnego matki z osobą dopuszczającą się lub mogącą się dopuścić zabójstwa jej dziecka w tym okresie*, w: *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013.
- Pohl Ł., *O zasadności uchylenia przepisów art. 22 § 1 i 2 Kodeksu karnego (głos w sprawie uniezależnienia odpowiedzialności karnej podżegacza i pomocnika)*, „Prawo w Działaniu” 2023, nr 53.
- Pohl Ł., *Ponownie w sprawie zakresu odpowiedzialności karnej osoby nieletniej według Kodeksu karnego z 1997 r. (zagadnienie form popełnienia czynu zabronionego) – uwagi o metodzie rozwiązania problemu*, „Prawo w Działaniu” 2018, nr 35.
- Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2015.
- Pohl Ł., *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2019.
- Pohl Ł., *Strona podmiotowa pomocnictwa w kodeksie karnym z 1997 r. (o potrzebie nowelizacji art. 18 § 3 k.k.)*, „Państwo i Prawo” 2014, nr 7.
- Pohl Ł., *Struktura normy sankcjonowanej w prawie karnym. Zagadnienia ogólne*, Poznań 2007.

- Pohl Ł., *Właściwe podżeganie do przestępstwa nieumyślnego (zagadnienia sporne)*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 11.
- Pohl Ł., *Zakres odpowiedzialności karnej nieletniego w Kodeksie karnym z 1997 r. (o konieczności pilnej zmiany art. 10 § 2 k.k. – problem form popełnienia czynu zabronionego)*, „Prawo w Działaniu” 2017, nr 30.
- Pohl Ł., *Zbieg przepisów ustawy i zbieg przestępstw – próba uporządkowania pojęć*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, rok LXII, z. 1.
- Popławski H., *Kryteria stanowiące podstawy rozgraniczenia przestępstw urzędniczych od wykroczeń dyscyplinarnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1961, nr 2.
- Pramono T., Bergauer L., Lehmkühl M.J., Switzerland, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- Proceedings that do justice. Justice for victims of violent crime. Part II*, Fundamental Rights Agency 2019, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-justice-for-victims-of-violent-crime-part-2-proceedings_en.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2012/29/EU establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA – General approach*, 2023/0250(COD), 10255/24, Rada Unii Europejskiej, Brussels, 24 maja 2024 r., <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10255-2024-INIT/en/pdf>, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Raglewski J., *Analiza dogmatyczna w ujęciu materialnoprawnym*, Kraków 2008.
- Raglewski J., *Granice tożsamości czynu – zbieg przepisów ustawy – zbieg przestępstw*, w: *Zbiór orzeczeń z zakresu prawa karnego materialnego – część ogólna z komentarzem*, Casebook, red. J. Raglewski, Kraków 2014.
- Raglewski J., *Model nadzwyczajnego złagodzenia kary w polskim systemie prawa karnego (analiza dogmatyczna w ujęciu materialnoprawnym)*, Kraków 2008.
- Raglewski J., *Nadzwyczajne obostrzenie kary*, w: *System Prawa Karnego. Tom. 5. Sądowy wymiar kary*, red. T. Kaczmarek, Warszawa 2017.
- Rensmann Th., *Inalienable Human Rights*, w: *Law and Interdisciplinarity*, red. Ph. Hellwege, M. Soniewicka, Tuebingen 2004.
- Report on the standing and rights of victims in criminal proceedings*, prepared by B. Bohacik, Rada Europy, European Committee on Crime Problems, Strasbourg, 20 września 2010 r., CDPC (2010) 16.
- Rodzinkiewicz M., *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998.
- Rogacka-Rzewnicka M., *Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego*, Warszawa 2007.
- Ruethers B., *Rechtsdogmatik als Schranke des Richterrechts?*, „Jahrbuch des oeffentlichen Rechts der Gegenwart” 2016, nr 64.
- Safe justice for victims of crime. Discussion paper*, Victim Support Europe, luty 2023 r., https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1699611215SafeJusticeforvictimsofCrime_compressed.pdf, dostęp: 1 grudnia 2024 r.

- Sakowicz A., *Glosa do wyroku sądu apelacyjnego z 22 listopada 2005 r., sygn. AK 168/05*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 10.
- Sharvan O., *Kara łączna na Ukrainie i w Federacji Rosyjskiej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Skoczylas A., *Zagadnienia międzyczasowe w prawie administracyjnym*, w: *Problematyka intertemporalna w prawie. Zagadnienia podstawowe. Rozstrzygnięcia intertemporalne. Geneza i funkcje*, red. J. Mikołajewicz, Warszawa 2015.
- Skorupka J., w: *System prawa karnego procesowego*, t. I, cz. I, red. P. Hofmański, Warszawa 2013.
- Sławiński M., *Dyrektywa pierwszego wyroku z art. 85 k.k. i jej konstytucyjne uwarunkowania – rozważania w perspektywie zasady równości*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Spotowski A., *O redukcji ocen przy zbiegu przestępstw*, „Państwo i Prawo” 1975, z. 7.
- Spotowski A., *Pomijalny (pozorny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Warszawa 1976.
- Spotowski A., *Pozorny (pomijalny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Warszawa 1976.
- Sroka T., *Konstytucyjne aspekty instytucji kary łącznej. Zagadnienia wybrane*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Sroka T., *Zadania i obowiązki sądu a populizm w prawie karnym materialnym*, Kraków 2025, <https://doi.org/10.60677/kipk9788397470026>.
- Strategia UE w zakresie praw ofiar (2020–2025)*, Komisja Europejska, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Bruksela, 24 czerwca 2020 r., COM(2020) 258 final.
- Stree W., w: *Schoenke/Schroeder Strafgesetzbuch. Kommentar. 25. Auflage*, red. A. Schönke, H. Schröder, Muenchen 1997.
- Stuntz W.J., Hoffmann J.L., *Defining Crimes. Aspen Casebook Series*, New York 2011.
- Szewczyk M., *Kara łączna w polskim prawie karnym. Rozważania na tle doktryny i orzecznictwa sądowego*, Kraków 1981.
- Szewczyk M., w: K. Buchała, Z. Cwiakalski, M. Szewczyk, A. Zoll, *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*, red. K. Buchała, Warszawa 1994.
- Szumiło-Kulczycka D., *Prawo administracyjno-karne*, Kraków 2004.
- Szwarc A.J., „Karny” charakter odpowiedzialności dyscyplinarnej w sporcie, w: *Rozważania o prawie karnym. Księga pamiątkowa z okazji 70 urodzin Prof. A. Ratajczaka*, red. A.J. Szwarc, Poznań 1999.
- Świecki D., *Kodeks postępowania karnego. Tom II. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2024.
- Świecki D., *Procesowe aspekty redukcji odpowiedzialności karnej*, w: *Redukcja odpowiedzialności karnej*, red. J. Giezek, P. Kardas, Warszawa 2025.

- Tarapata S., *Dobro prawne w strukturze przestępstwa. Analiza teoretyczna i dogmatyczna*, Warszawa 2016.
- Tarapata S., *Obiektywna czy subiektywna przewidywalność. Głos w sprawie sporu dotyczącego nieświadomej nieumyślności*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2015, z. 1.
- Tarapata S., *Przypisanie sprawstwa skutku w sensie dynamicznym w polskim prawie karnym*, Kraków 2019.
- Tarapata S., *Rozważania na temat aktualnych propozycji ujęcia kryteriów obiektywnego przypisania skutku w ustawie karnej*, w: *Reforma prawa karnego*, red. I. Sepiolo-Jankowska, Warszawa 2014.
- Tarapata S., *W poszukiwaniu granic przypisania odpowiedzialności karnej ekstraneusowi za udział w czynie zabronionym o charakterze indywidualnym*, w: *Prawo karne gospodarcze. Księga jubileuszowa profesora Zbigniewa Cwiągalskiego*, red. P. Kardas, W. Wróbel, M. Małecki, Kraków 2023.
- Tarnawski M., *Nadzwyczajne złagodzenie kary a nadzwyczajne obostrzenie kary*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1976, nr 2.
- Tarnawski M., *Zagadnienia jedności i wielości przestępstw*, Poznań 1977.
- Third-country national victims of trafficking in human beings: detection, identification and protection: National Report 2021 – EMN Poland*, „European Migration Network” z 21 kwietnia 2022 r., https://home-affairs.ec.europa.eu/whats-new/publications/third-country-national-victims-trafficking-human-beings-detection-identification-and-protection_en, dostęp: 1 grudnia 2024 r.
- Tosza S., *Wielość ocen, czynów i przestępstw we francuskim prawie karnym*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Tożsamość czynu w prawie karnym*, red. P. Wiliński, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Tuleja P., w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis 2016.
- Tylman J., *Zasada legalizmu w procesie karnym*, Warszawa 1965.
- Tyszkiewicz L., w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016.
- Uwagi do projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw. Druk sejmowy nr 207, wersja projektu z dnia 27 stycznia 2016 r.*, Sąd Najwyższy, Biuro Studiów i Analiz, Warszawa, 29 lutego 2016 r., BSA 11–021–38/16.
- Uzasadnienie do projektu Kodeksu karnego*, „Państwo i Prawo” 1994, z. 3 – wkładka.
- Uzasadnienie projektu ustawy o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19*, druk nr 382, Sejm IX kadencji.
- Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*, druk nr 2393, Sejm VII kadencji.

- Uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, w: *Nowe kodeksy karne z uzasadnieniami*, Warszawa 1997.
- Uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, druk 2615, Sejm IX kadencji.
- Uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, druk nr 732, Sejm IX kadencji.
- Uzasadnienie Rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, druk nr 207, Sejm VIII kadencji.
- van der Aa S., *Cross-border victim in the Netherlands*, w: *Legal and practical barriers to free movement of victims in Europe*, red. E. Hryniewicz-Lach, M. Kilchling, Londyn 2025.
- van Wijk M.C., *Concurrent Sentencing in Dutch Criminal Law*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Volk K., *Grundkurs StPO*, München 2013.
- Wąsik Z., Witkowski Z., *O potrzebie konstytucjonalizacji zasady lex retro non agit*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 11.
- Wierzbowski M., *Opinia o projekcie ustawy „Przepisy ogólne prawa administracyjnego”*, <http://www.rpo.gov.pl/pliki/12664874740.pdf>, dostęp: 29 stycznia 2025 r.
- Wiktorek M., *Przyjęcie zlecenia zabójstwa z art. 148a § 1 Kodeksu karnego jako myśl zbrodnia*, „Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2023, nr 1.
- Wiliński P., *Konstytucyjna zasada nulla poena sine lege a instytucja exequatur*, w: *Aktualne problemy prawa karnego. Księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70 urodzin Profesora Andrzeja Szwarca*, red. Ł. Pohl, Poznań 2009.
- Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011.
- Wincenciak M., *Sankcje w prawie administracyjnym i procedura ich wymierzania*, Warszawa 2008.
- Witkowska K., *Idealny zbieg czynów karalnych w Kodeksie wykroczeń a zasada ne bis in idem*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2012, nr 2.
- Wniosek z 12.07.2023 dot. Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady zmieniającej dyrektywę 2012/29/UE ustanawiającą normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującą decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Komisja Europejska, Bruksela, 12 lipca 2023 r., COM(2023) 424 final 2023/0250 (COD).
- Wolter W., *Kumulatywny zbieg przepisów ustawy*, Warszawa 1960.
- Wolter W., *Nauka o przestępstwie*, Warszawa 1973.
- Wolter W., *O warunkach orzeczenia kary łącznej*, „Nowe Prawo” 1962, nr 1.
- Wolter W., *Od nadzwyczajnego złagodzenia kary do niepodlegania karze (studium analityczne)*, „Państwo i Prawo” 1971, nr 3–4.
- Wolter W., *Problem struktury tzw. przestępstwa ciągłego*, „Państwo i Prawo” 1982, nr 1–2.

- Wolter W., *Reguły wyłączania wielości ocen w prawie karnym*, Warszawa 1961.
- Wolter W., *Zarys systemu prawa karnego. Część ogólna. Tom I*, Kraków 1933.
- Wróbel A., *Kara łączna w Królestwie Danii, Królestwie Szwecji oraz Królestwie Norwegii*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Wróbel W., *Zakaz podwójnej karalności i zasada ne bis in idem w obszarze przestępstw, wykroczeń oraz deliktów administracyjnych – wybrane zagadnienia*, w: *Zagadnienia prawa dowodowego*, red. J. Godyń, M. Hudzik, L.K. Paprzycki, Warszawa 2011.
- Wróbel W., *Zasady intertemporalne w prawie karnym procesowym*, Kraków 2017.
- Wróbel W., *Zmiana normatywna i zasady intertemporalne w prawie karnym*, Kraków 2003.
- Wróbel W., Zoll A., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2013.
- Wróbel W., Zoll A., *Usprawiedliwienie karania. Założenia systemu wymiaru kary w przyszłym kodeksie karnym*, w: *O prawo karne oparte na zasadach sprawiedliwości, prawach człowieka i miłosierdziu*, red. A. Strzembosz, Lublin 1988.
- Wróblewski J., *Sądowe stosowanie prawa*, Warszawa 1972.
- Wróblewski J., *Wartości a decyzja sądowa*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973.
- Wronkowska S., w: A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1992.
- Wronkowska S., *Zmiany w systemie prawnym. Z zagadnień techniki i polityki legislacyjnej*, „Państwo i Prawo” 1991, nr 8.
- Zagrodnik J., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2024.
- Zębek A., *Czyn a przestępstwo ciągłe*, Łódź 1971.
- Zielińska A., *Odpowiedzialność zawodowa lekarza i jej stosunek do odpowiedzialności karnej*, Warszawa 2001.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*, Warszawa 2017.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010.
- Zoll A., *Charakter prawny kary łącznej*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szewczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Zoll A., *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1991, nr 23.
- Zoll A., *Sprawstwo bez wykonania czynu zabronionego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, nr 2.
- Zoll A., w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I*, red. K. Buchała, A. Zoll, Kraków 1998.
- Zontek W., *Postdeliktualny wymiar sprawiedliwości. Klauzule niekaralności i ich systemowe umocowanie*, Kraków 2024.

- Zontek W., *Zasada „całościowej oceny” w wymiarze kary za wielość zachowań w prawie anglosaskim. Kilka refleksji nad istotą łączenia kar*, w: *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesor Marii Szwedczyk*, red. W. Górowski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2013.
- Żółtek S., Vachev V., w: *Kodeks karny. Tom I. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2021.
- Żurek J., *Zasady lex retro non agit i nullum crimen sine lege*, w: *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, <https://repozytorium.uni.wroc.pl/en/dlibra/publication/52308/edition/52917/zasady-lex-retro-non-agit-i-nullum-crimen-sine-lege-zurek-jakub>.

Dylematy współczesnego prawa karnego

Książka stanowi inspirujący przegląd najnowszych kierunków myśli karnistycznej o podstawowych zagadnieniach modelu odpowiedzialności karnej. Rozważania dotyczą trzech obszarów: podstawowych zasad odpowiedzialności karnej i kluczowych elementów konstrukcyjnych obowiązującego modelu odpowiedzialności karnej, problemów związanych z redukcją odpowiedzialności w przypadku wielości przestępstw pozostających w zbiegu realnym oraz zagadnień szeroko rozumianych zasad wymiaru środków reakcji karnej.

Czy potrzebujemy kary łącznej? Jakie są mankamenty określonych w Kodeksie karnym podstaw odpowiedzialności za przestępne współdziałanie? Jak rozumieć zasadę winy w przypadku nadzwyczajnego obostrzenia kary? To tylko niektóre z dylematów współczesnego prawa karnego, rozważanych w książce.

Wśród autorek i autorów znajdują się osoby o bogatym doświadczeniu naukowym i praktycznym, w tym członkowie Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego funkcjonującej od 2024 r. W książce prezentują autorskie spojrzenie na obowiązujące przepisy i konstrukcje teoretyczne rozwijane w doktrynie. Monografia grupuje teksty opracowane w związku z Ogólnopolską Konferencją Naukową „Polskie prawo karne – diagnoza i perspektywy”, która odbyła się we Wrocławiu 22 listopada 2024 r.

cena 129 zł

sklep.kipk.pl

sklep@kipk.pl

FB: KIPKfundacja

IG: kipkPRESS

Krakowski
Instytut
Prawa
Karnego
Fundacja

ISBN DRUK: 978-83-974700-8-8
ISBN EBOOK: 978-83-974700-9-5

